

پژوهش‌های علمی علوم جهان اسلام

National Conference on Iranian Islamic Art

Effects in Culture, Science and Documentation

University of Guilan, 2018

همایش ملی جلوه‌های هنر ایرانی
اسلامی در فرهنگ، علوم و اسناد

دانشگاه گیلان ۱۳۹۷

تعاملی بر تاثیرات دیوار نگاری شهری و جامع شناختی در هویت بخشیدن به فضای شهری با رویکرد گرافیک

محیطی

(مطالعه موردی شهرستان ساری از ۹۰ تا ۹۵) *

شهره بی تاج، کارشناس ارشد ارتباط تصویری، دانشگاه کمال الملک نوشهر، مازندران، ایران

Bitagshohreh@gmail.com

سید نظام‌الدین امامی‌فر (نویسنده مسئول) استادیار دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، شهر تهران، ایران

n_emamifar@yahoo.com

چکیده

هدف از این پژوهش تبیین تعامل و رابطه موثر برای حضور انسان در جامعه پویا به کمک زبان تصویری (دیوارنگاری شهری) است. که این موضوع زمینه ساز معنادار ساختن و مسئله مند کردن زندگی و هویت بخشیدن به مکانی که به آن تعلق داریم، آنچه ضرورت این تحقیق را میسر می کند بهره گیری از عنصریست که به سهولت تمامی مردم شهر بی واسطه همه روزه با آن در ارتباطند و نکته ای که رابطه جامعه شناسی و گرافیک محیطی را تداوم می بخشد با توجه به تفاوت های ظاهری، وجه تشابهی که هر دو جنبش برای تشریح فرایند شکل گیری معنا و جایگاه آثار هنری خود به مخاطبان به بستری چون محیط نیازمندند تا بتوانند پیام اثر خلق شده را به سادگی تفهیم کرده وزمانی این رسالت را به سرانجام می رسانند که ابژه طوری در کار قرار گیرد که فضای اطراف را هم احاطه کند و جزئی از محیط قلمداد شود نه جدا از آن، حال این فرضیه شکل می گیرد که دیوارنگاری به عنوان یک عنصر پیام رسان در راستای جامعه شناسی و گرافیک محیطی هدایت شود می تواند در ارتقاء فرهنگ جامعه برای حفظ هویت تاریخی شهر موثر واقع شود. روش انجام این تحقیق ماهیت توصیفی-تحلیلی بوده است و شیوه گردآوری اطلاعات (کتابخانه ای و میدانی) صورت گرفته است. روش تجزیه و تحلیل نیز کیفی بوده است و نتایج بدست آمده حاکی از عدم آگاهی و فرهنگ سازی نسبت به جامعه که یکی از بزرگترین معضل دنیای مکانیزه امروز ماست، که همچنان برای بسیاری از مردم رابطه تعاملی جامعه شناسی و هنر گرافیک ناشناخته باقی مانده است و درحالیکه با تاکید بر علم جامعه شناسی می توان به شناخت محتوای اثر هنری و

جوهر اجتماعی آن پرداخت و با انتقال پیام تصویری از دل دیوارهای شهر نوعی روحیه اجتماعی برای حضور فعال مردم و سلامت روانی جامعه را طلب کرد.

کلید واژه :

دیوارنگاری، گرافیک محیطی، جامعه شناسی، فضای شهری، هویت شهری

مقدمه

دیوارنگاری شهری به عنوان هنر تعاملی همگام با تمدن بشری استقرار داشته و سهم عظیمی در بالا بردن سطح کیفی فرهنگ عمومی و هویت اجتماعی انسان‌ها دارد، و قادر است در بازخوانی المان شهری، هویتی و ماهیت و رویدادهای تاریخی تاکید داشته و به عنوان زیباسازی شهری به حقیقتی انکارناپذیر برای پاسخگویی به نیازهای روحی و روانی شهروندان مبدل گردد. هنری که اگر آگاهانه با آن مواجه شویم و بر اساس اصول و عقاید خود جهت‌گیری می‌تواند علاوه بر بازسازی چهره نازیبا شهر در تحول اقتصادی، گردشگری، فرهنگی هر شهر سهیم باشد چرا که این هنر برای رسیدن به هدفش که فراتر از تزئینات ظاهری است نیاز به تخصص چندین مهارت و دانش را در کنار هم می‌طلبد، و هماهنگی بین هنرمندان، معماران و علم جامعه‌شناسان می‌تواند منجر به خلق اثری جاودانه شود و این در حالیست که هنرمند و جامعه‌شناس هر دو یک رسالت را بر دوش می‌کشند هنرمند از طریق گرافیک محیطی می‌کوشد میان عناصر هنری و بستر ارائه شده هماهنگی لازم را بوجود آورد و جامعه‌شناس تلاش می‌کند که نوعی چشم‌انداز و واقع‌بینی برای توجیح معنای اثر هنری که تنها در خور اثر هنری نمی‌باشد بلکه به محیط و پس‌زمینه ارائه شده نیز بستگی دارد و این ارتباط دوجانبه در فهم و درک مخاطب نسبت به مناسبات و تعاملات اجتماعی بی‌تأثیر نیست.

در این پژوهش به سؤال زیر پاسخ داده می‌شود: دیوارنگاری شهری در شهرستان ساری بین سال ۹۰ تا ۹۵ از لحاظ جامعه‌شناسی، گرافیک محیطی و هویت شهری دارای چه ویژگی‌هایی هستند؟ فرضیه پژوهش، عناصر تصویری غالب در دیوارنگاری شهری در بین سال ۹۰ تا ۹۵ به رابطه تعاملی گرافیک و دیوارنگاری با تحلیل جامعه‌شناسی نسبت به هویت تاریخی شهر توجه نداشته است.

پیشینه تحقیق:

کارکردهای اجتماعی دیوارنگاری شهری و پژوهش‌های جامعه‌شناسانه با رویکردی چون گرافیک محیطی و فضای مرتبط با کار در زمینه این هنر مردمی در مقایسه با تحلیل تاریخی و فرهنگی کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

در زمینه دیوارنگاری شهری در ایران می‌توان با صراحت عنوان کرد تاکنون بررسی جامعه‌شناسانه کامل در مورد این هنر با رویکرد گرافیک محیطی (دوسویه) با دو دیدگاه علم (جامعه‌شناسی) و هنر (گرافیک محیطی) صورت نگرفته به برخی از آثار مربوط به پیشینه دیوارنگاری به شرح زیر اشاره می‌شود:

دکتر بهنام زنگی در کتاب کارکردهای رسانه ای و ارتباط دیوارنگاری معاصر ایران (۱۳۹۴) به بررسی کارکردهای رسانه ای (۱۳۹۵) و ارتباط دیوارنگاری ها در عصر معاصر پرداخته است. همچنین وی در کتاب جامعه‌شناسی دیوارنگاری معاصر ایران (۱۳۹۵) جنبه ها و کارکردهای دیوارنگاری در دوره های مختلف تاریخی قبل انقلاب و بعد از انقلاب تحلیل و تفسیر کرده است.

کفشچیان مقدم، (۱۳۸۵) مقاله بررسی ویژگی های نقاشی دیواری

کفشچیان مقدم، اصغر (۱۳۹۳) مجموعه مقالات دیوارنگاری شهری، گردآوری شده در این کتاب مطابق با موضوع می‌توان مقالاتی همچون بررسی و تحلیل نقاشی دیواری از دکتر ایرج اسکندری، مقاله جستاری در نقاشی و تأثیر آن در شهرسازی، گرافیک محیطی و تصویر جامعه از امیر عبدالحسینی، مقاله آسیب شناسی دیوارنگاری های شهری تهران در تعامل با فضای تصویری تاکید نمود.

رجبی، یوسف به راهنمایی استاد امامی فر، سید نظام الدین، بررسی تاثیر دیوارنگاری بر مخاطب از منظر گرافیک محیطی با تاکید بر سومین دو سالانه دیوارنگاری هایی که همگام با تمدن بشری سهم بزرگی در فرهنگ عمومی جامعه داشته، بررسی کرده است.

موسوی عراقی، مریم به بررسی نقش گرافیک محیطی در چشم انداز شهری (مطالعه موردی حد فاصل میان آزادگان و چهارراه طالقانی) که در حیطه گرافیک محیطی اغتاشاش و ناهمگونی بصری و بی توجهی به ارزش های تاریخی کالبدی و هویتی پرداخته است.

دکتر احمدی، فرشته، مهندس فروزانی، تحلیل فضای شهری با رویکرد گرافیک محیطی (مطالعه موردی مجله چوخاب) امروزه به سبب عوض شدن چهره‌ی شهرها و کیفیت زندگی ساکنان آن‌ها، گرافیک محیطی به صورت یک نیاز ضروری در آمده است، نیازی که نقش در کارا بودن فضای شهری قابل انکار نیست.

روش تحقیق :

که اولین متغیر در این پژوهش به عنوان متغیر علی عبارت است از جامعه و بستر ارائه شده آثار دیواری که به فراخور شرایط و کارکردهای اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اعتقادی دسته بندی می شود که مضامین و محتوای کاربرد و هویت تاریخی شهر در متغیر نخست تحلیل می شود، دومین متغیر در این پژوهش توصیفی و روایی است (دیوارنگاری) که با توجه به مضمون، فرم، محتوا در نهایت در نقش پیام رسانی به جامعه تاثیر گذار می باشد. سومین متغیر این پژوهش رویکرد جامعی چون گرافیک محیطی است که به لحاظ کاربرد همسو با متغیر اول در انتقال مفاهیم به زبانی ساده و متناسب با دوره اجتماعی و پرهیز از آلودگی بصری فعالیت می کند.

این پژوهش از نوع کیفی و روش تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی بوده است. شیوه گردآوری اطلاعات بصورت ترکیبی میدانی و کتابخانه ای و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز کیفی بوده است.

جامعه شناسی (هنر)

جامعه شناسی شاخه های مختلفی دارد. هر کدام گوشه ای از زندگی آدمی را در کانون توجه خود قرار می دهد این دانش با طرح پرسشهای انتقادی برای ما اطلاع و آگاهی رهایی بخش و مفید تولید می کند، دانشی است که رسالت آن شناخت انسان و جامعه است. گسترش و توسعه جامعه شناسی باعث شده که در دو قرن گذشته با تراکم و انباشت مطالعات، شاخه های گوناگون این علم ایجاد شود. جامعه شناسی هنر پاره ای از جامعه شناسی فرهنگ است (جزوه درسی) و هنگامیکه از یگانگی آفرینش هنری سخن می

گوییم منظور ما کار هنری به همان نحوی است که در شبکه پیچیده ر وابط انسانی و گروه‌های اجتماعی متفق یا متضاد، در سطح بسیاری «رویاها» تجربه هر روزه به اجرا درمیاد. (دو وینیو، ۱۳۹۵)

فرایند تحول تاریخ دیوار نگاری

دیوارنگاری ایران به عنوان یکی از تجلی‌های فرهنگ و هنر این سرزمین با پیشینه‌ای طولانی و چندین هزار ساله دارد که در طول تاریخ، افت و خیزهای بسیاری داشته است اما همواره یکی از جلوه‌های فرهنگ و هنر و روح پاک و اصیل ایرانی به شمار آمده است (آیت الله زاده، ۱۳۸۵: ۱۲) قدیمی‌ترین آثار نقاشی یافت شده در ایران مربوط به دوران نوسنگی یعنی حدود هشت هزار سال قبل از میلاد بوده که بر صخره‌های غار دوشه و در دره میرملاس منطقه کوه‌دشت لرستان ترسیم شده‌اند.

با کشفیاتی که باستان‌شناسان در منطقه لرستان (غرب ایران) صورت پذیرفته، بر ما معلوم شده که فرهنگی متعلق به دوره نوسنگی در این منطقه وجود داشته است. آثار به دست آمده نشانگر نوعی زندگی غارنشینی است که شباهت زیادی با نوع زندگی مردم غارنشین اروپایی دارد (اسکندری، ۱۳۷۷: ۷۸)

از جمله مهم‌ترین مناطقی که آثاری از غارنگاره‌ها را در خود جای داده، بخش کوه‌دشت در لرستان است. بیشترین نقوش به کار رفته در این منطقه، صفحه‌هایی از شکارگاه و یا رزم‌گاه با رنگ‌های قرمز و سیاه می‌باشد از نمونه‌های دیگر سنگ‌نگاره‌های پیش از تاریخ می‌توان به غار چشمه سهراب در کرمانشاه سنگ‌نگاره‌هایی در کویر و نقش‌های (لاخ مزار) در خراسان اشاره کرد. (شریفزاده، ۱۳۸۲: ۲۰۰-۱۰۰)

خط پارس فلات وسیعی است در مشرق بین‌النهرین که از هر سو با رشته‌کوه‌هایی رفیع محصور شد است و نام خود را از مردمی می‌گیرد که در سال ۵۳۹ ق.م بابل را اشغال کرده و وراثت امپراطوری آشور شدند. امروزه این کشور ایران خوانده می‌شود. ایران باستان، مبتکر نوعی طراحی با عنوان شیوه نقوش جانوری بوده است و چنان‌که از اصطلاح فوق استنباط می‌شود، خاصیت اصلی این شیوه، به کار بردن هیکل و اجزای بدن جانوران به منظور ایجاد نقش و نگاری تزئینی، آن هم به روش تخیلی و انتزاعی است ما می‌توانیم نخستین

نیاکان این نقوش جانوری را در روی سفالکاریهای قبل از تاریخ مکتشف در مغرب ایران مشاهده کنیم، مانند جام خوش نقش، که به سطح آن هیکل بز کوهی و شاخ هایش به صورت ساده شده چند منحنی خواننده تجرید یافته است. (تصویر ۲- ۱۲)

دیوارنگاری شهری

در آثار دیوارنگاری، برخورداری از زمان تصویر موجب آن شده است پیام مرزها و محدودیت های زبان کلامی را درنوردد و به زبانی فراتر از قراردادهای کلامی دست یابد به همین علت است که اثر تصویری برای هر مخاطبی در هر جای جهان و یا هر سلیقه ای قابل درک و تغییر است. استعداد تغییر پذیری اثر تصویری نیز بخشی از قابلیت ها و ویژگی های ممتاز آن به حساب می آید، چرا که مخاطب از این طریق می تواند در فرایند دریافت و درک پیام نقشی فعال و مبتنی بر ادراک ذاتی خود داشته باشد. به همین علت عنصر پیام در این آثار جنبه فراگیرتری دارد و محدود به افراد یا اقشار خاصی از جامعه نیست و به موازات گستردگی و وسعت جامعه مخاطبان آن، نقش و تأثیر سن در انتقال بازتاب ها و واکنش پیرامونی پر رنگ تر می شود

در یک تقسیم بندی کلی این پیام ها در انتقال مخاطب در گروه های مختلف قرار می گیرد (زنگی، ۱۳۹۵: ۱۷۸) پیام سیاسی به مخاطب - پیام فرهنگی به مخاطب - پیام تجاری به مخاطب - پیام مذهبی به مخاطب - پیام تزئینی به مخاطب

گرافیک محیطی

گرافیک محیطی، علمی است که در آن چگونگی استفاده از فرم ها، رنگ ها، نقش ها و تصویر گوناگون به روش ماهرانه، اصولی و برنامه ریزی شده در جهت بهتر و ساده تر شدن روابط، اطلاع رسانی و جهت یابی و همچنین ساختن زیبایهای محیط عمومی، مطرح شده و مورد بررسی قرار می گیرد. بر اساس این دامنه علمی گرافیک محیطی بسیار گسترده است (اسدالهی، ۱۳۸۹: ۷۰) از مهم ترین اهداف کلی طراحی گرافیک محیطی می توان به مورد نظیر تسهیل در امر ارتباط، ادراک محیط و ایجاد هویت بصری

اشاره کرد. با این همه اهداف تفصیلی نیز وجود دارند که در درون هنر یک از آثار گرافیک محیطی بایستی به بررسی آن ها پرداخت. (حق شناس، ۱۳۹۰: ۸۵)

فرایند تاثیر گذاری گرافیک محیطی بر جامعه

زمانی که یک ساختار گرافیکی در ارتباط مستقیم با اقشار مختلف یک جامعه شهری بود و هدف آن ایجاد یک فضای زندگی مساعد و دلپذیر و هماهنگ ساختن با سن و فرهنگ و خلق و خوی افراد آن جامعه باشد از آن به عنوان گرافیک محیطی یاد می شود. بدیهی است در صورتی که تدابیر مقتضی از طرف اداره کنندگان در زمینه های مختلف در طراحی مناسب و اصولی عناصر تشکیل دهنده گرافیک محیطی صورت نگیرد محیط زیست و زندگی شهروندان به صورت مکانی غیرقابل تحمل و متشنج در خواهد آمد چرا که با ایجاد مجموعه ای متناسب از نظر شغل و رنگ می توان موجبات امیدواری و کشش افراد جامعه را برای زندگانی فراهم ساخت و اسباب شور و شوق عمومی را فراهم نمود و روح تازه به اجتماع داد.

رنگ در گرافیک محیطی اثر بسزایی دارد زیرا باعث ایجاد نما می شود. مثلاً با دیدن اتوبوس قرمز دو طبقه یاد لندن می افتیم و در چنین شهری یا شهرهای شمالی خود، فضای سبز زیادی دارند باید از رنگ سبز استفاده کرد و رنگ مکمل آن تحریک بر انگیز است. برای عده ای که در محیط گرمسیری زندگی می کند نباید رنگ گرم بکار رود بلکه بهتر است از رنگهای سرد استفاده کرد همان طور که گنبد های فیروزه ای و آبی در بافت های قدیمی کویری بسیار دلنشین است. (جزوه درسی)

اهداف گرافیک محیطی در جامعه

- مردم را به ساده‌ترین شکل راهنمایی می‌کند

۲- زیباسازی از طریق بکارگیری اصول فرم، طرح و هماهنگی آنها با یکدیگر و محیط پیرامون خود انجام می‌گیرد

۳- افزایش سطح فرهنگ جامعه در قالب اهداف تبلیغاتی فرهنگی و تجاری از طریق دیوار آگهی، بندها و غیره

طراحی محیطی می‌کوشد تا بین طرح‌هایی که ارائه می‌دهد و هر آنچه پیش از در محیط وجود دارد هماهنگی ایجاد کند.

عوامل محیطی چون جغرافیای محیط و آب و هوا، نور خورشید، میزان بارندگی، نوسان حرارتی، پوشش گیاهی و .. بعنوان بخش‌های طبیعی و زیست محیطی و مجموعه عواملی چون نوع معماری و مواد و مصالح فضاهای آمد و شد میزان تردد و ... بعنوان بخش‌های ساخته شده ناشی از حضور انسان عواملی است که طراح در جریان کار خود باید آنها را بشناسد و مرود توجه قرار دهد. امروزه گرافیک به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تبلیغ، پیام‌رسانی و نشر دانش سیاسی، اجتماعی و فرهنگی می‌باشد و در جوامع پیشرفته از مهم‌ترین ارکان تشکیل‌دهنده یک زندگی اجتماعی است (جزوه درسی)

ارتباط بصری جامعه‌شناسی و دیوارنگاری شهری و گرافیک محیطی

هنرمندان و نقاشان این جریان، با توسعه آثارشان به دیوارهای شهر توانستند چهره شهر را بصورت جدی از مضامین و پیام‌هایشان متأثر سازند، تا جائیکه ارزیابی متولیان و دست‌اندرکاران و موضع‌گیری منتقدان، کارشناسان و هنرمندان نسبت به جریان جدید قبل از اینکه نقد زیباشناسانه نسبت به آثار این جریان هنری باشد، نگاهی کاربردی و جامعه‌شناسانه به زیباسازی شهر و کیفیت ارتباط آثار با مخاطب خاص و عام بود. (کفشچیان مقدم، ۵۸۳۱: ۵۲) از شیوه‌های بررسی هنر در جامعه، نگاه زیبایی‌شناختی در یک بستر اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و ... شکل می‌گیرد. فرم و محتوای آثار هنری

(دیوارنگاری شهری) دستخوش تغییرات و دگرگونی‌های زندگی شهری امروز می‌باشند، مقوله هنر و جامعه بسیار به هم آمیخته است، طوریکه بدون در نظر گرفتن جامعه (محیط) می‌توان به درک و فهم درستی از هنر دست‌یافت یا پیامش را انتقال داد. در زندگی پردغدغه شهری امروز علم جامعه‌شناسی به همراهی گرافیک محیطی با واسطه قرار دادن تصاویر بر دل دیوارهای شهر،

هدف و پیام خود را مستقیم به مردم ارائه می‌دهند و این سه عنصر خواستار برقراری نظم، آرامش بصری، زیبایی تلطیف روانی شهروندان و فرار از کشمکش‌ها و نابه‌هنجاری‌ها در زندگی ماشینی امروز هستند، که وقتی در یک مسیر با یک هدف نظریه‌تئوری (جامعه‌شناسی) و اجرای قوی هماهنگ با محیط (گرافیک محیطی) و رسانه‌ای پویا و مردمی (دیوارنگاری شهری) می‌توانند رسالت خویش را به خوبی تکامل بخشند و سهم عظیمی در بالا بردن کیفیت فرهنگ زندگی امروز و هویت تاریخی شهر داشته باشند.

فرآیند دیوارنگاری شهری از منظر جامعه‌شناسی در هویت بخشیدن به محیط

بدیهی است طراحی شهری با دغدغه ارتقای کیفیت محیط نمی‌تواند نسبت به این مسئله بی‌تفاوت باشد چرا از یک سو اگر این دیوارنگاری‌ها بدون هماهنگی با معنای محیط صورت گیرد شخصیت فضا را مختل می‌کنند و از سویی دیگر چنانچه این دیوارنگاری‌ها در هماهنگی با سایر اجزاء و شخصیت فضا انجام شوند می‌توانند مانند یک حلقه از زنجیره هدف نهایی طراحی فضا را محقق سازند. (زنگی، ۱۳۹۵: ۱۶۹) همواره این خطر وجود دارد که نقاش چنان شیفته اثر خود شود که ناگهان به خودبینی افراطی دچار شده و طرح خود را فارغ و متنوع از بقیه عناصر فضا و حتی مهم‌تر از آن، متفرغ از کلیت موردنظر برای فضا بیندازد این اتفاق نه فقط برای نقاش و مجسمه‌ساز بلکه برای اکثر معماران نیز رخ می‌دهد (پاکزاد، ۱۳۹۳: ۳۳) رابطه هنرهای شهری و طراحی شهری می‌تواند تنگاتنگ و بسیار موثر باشد. هر فضای شهری به آثار هنری مربوط به خود نیازمند است. در صورتی که این المان‌ها با مشاورت طراح شهری تهیه، مکان‌یابی و نصب می‌شود تاثیر آنها به محیط و شهروندان بیشتر و بهتر خواهد بود. (پورجعفر، ۱۳۹۲: ۳۲) واضح است که نقاشی را طراح شهری می‌کشد

طراح بر اساس یک سفارش و با انگیزه‌ای خاص می‌کشد و کسی هم آن را اجرا می‌کند. اما زمانی که به انتخاب محل اجرای اثر می‌رسید، وارد محدوده فضای شهری می‌شوید. او تعیین می‌کند که آیا این تصویر خاص با قرار گرفتن در یک مکان خاص کل کاراکتر آن محیط را خدشه دار می‌کند و یا نه و یا پیامی قرار است برساند از این طریق تقویت می‌شود. (پاکزاد، ۱۳۹۰، ۷۹) و

اینجاست که اگر طراح شهری از علم جامعه‌شناسی نیز برخوردار باشد می‌تواند پیام اثر را بهتر به محیط عرضه کند یا اینکه به دلیل عدم آگاهی نسبت به جامعه پیام کلی محیط را نیز مختل کند.

دیوار بخش تفکیک‌ناپذیر یک اثر، دیوارنگاری به حساب می‌آید و بر کیفیت و چگونگی ارزیابی و ابزار پیام و معنای آن موثر است. نقش برجسته و نقاشی دیواری از نظر ایجاد تأثیرات قدرتمند بصری و آفرینش زیبایی و با معماری، هماهنگی فرم و حرکت نقش ارزشمندی در آثار معماری مدرن دارند. (عربشاهی، ۱۳۷۹: ۱۴۱) بی‌درنگ نمی‌توان ارتباط میان این سه عنصر را نادیده گرفت، برخی از آنها برای تکمیل یکدیگر لازم و ملزومند و برخی طرح‌ها با وجود رنگ و لعاب فراوان به دلیل عدم هماهنگی با محیط نتوانستند آن چنان که باید بر ذهن و باور مخاطب تأثیرگذار باشند. باید یک هماهنگی و تعامل هدفمند در سطح شهر رایج شود که علاوه بر زیبایی بصری در انتقال مفاهیم و پیام موفق باشد. تعامل به معنای برهم‌کنش و اثر متقابل یکی از مفاهیمی بود که بسیار پیش‌تر از شکل‌گیری هنر رسانه‌ای جدید به خصوص در مورد مجموعه‌ی هنرهای نمایشی مطرح شد (انصاری، ۱۳۸۹: ۴۴)

رابطه دیوارنگاری و معماری از گذشته دیرباز مرسوم بوده است. با ورود دین اسلام و پایان حکومت ساسانی به دلایل عقیدتی مذهبی نقاشی در این دوره مورد بی‌توجهی قرار گرفت. به همین دلیل تصاویر قابل استنادی در دست نداریم در دوره صفویه نقاشی بیشتر به صورت تصویرسازی پدیدار شد بعد از این دوران نمونه‌های نادری از دیوارنگاری تنها بر دیواره کاخ‌ها به منزله تزئینات بنا موجود است (جلالی فر، ۱۳۸۹: ۱۴) تزئینات بنای معماری و دیوارنگاری یکی کاخ ارسلان سلجوقی است و دیگری برج‌های دوگانه هرقان (کمالی، ۱۳۸۵: ۱۱۵) در دوره صفویه در پی تماس‌های مکرر ایرانیان و اروپاییان، ابداعاتی بروز کرد و موجب تحول در هنرهای تجسمی ادوار پس از خود شد دوره صفویه در تاریخ دیوارنگاری ایران اهمیتی درخور دارد (اژند، ۳۷۸، ۲۶۹)

نقاشی و معماری در عهد زندیه که خود ادامه‌دهنده سنت فرنگی‌سازی صفویه بوده با مختصری تغییر به دوره قاجار انتقال یافت می‌توان گفت مکتب موسوم به قاجاری در واقع از عهد کریم‌خان زند آغاز شد (پاکباز، ۱۳۸۵: ۱۵۰) برای محققان دوره قاجار به سرزمین نقاشی‌ها نامیده‌اند، چرا که در این دوره، نقاشی‌های دیواری و تابلوها در تمام کشور پراکنده بود (علی‌آبادی، صادقی، ۱۳۸۹: ۱۹)

و در دوره پهلوی کسانی که تحت تأثیر هنرهای اسلامی ایرانی از یک سو و پیروی و تکنیک اصل کلاسیک و یا مدرن غرب از سوی دیگر بدست تلفیق و نوآوری زده‌اند (کاشفی، ۱۳۶۵: ۶۶) اما در دوران انقلاب نقاشی دیواری با ابعاد بسیار بزرگ از جنگ و قهرمانان بوجود آمده‌اند. اما این صورت‌های خیلی مشخص و با هویت معلوم در سطح بسیار بزرگ سبب می‌شود آن‌هایی که جنگ را ندیده و لمس نکرده‌اند در بین این تصاویر زندگی کنند (آغداشلو، ۱۳۷۸: ۴) یکی رویکرد تزئینی و منظره‌نگاری در

دیواره نگاری های شهر تحت نظارت بنیاد شهید و امور ایثارگران البته دیوار نوشته ها نیز در این دوران بخش وسیعی از دیوارهای عمومی را به شهود اختصاص داده اند (کفشچیان مقدم، ۱۳۸۹: ۶۴)

فرایند دیوارنگاری شهری از منظر جامعه شناسی در ارتقای کیفیت بصری فضای شهری

«زیباسازی» به فراخور تعاریف متعددی با رویکردهای فلسفی، هنری، مذهبی، جامعه شناختی، مردم شناسی، که از مفهوم زیبایی وجود دارد و تأمین آرامش در زندگی پر دغدغه شهری از مسائل مهم زندگی در جوامع معاصر است ه دانش هایی نظیر روانشناسی، جامعه شناسی، فرهنگ شناسی، شهرسازی و رسانه بدنال تحقق آن هستند. در این میان نقش مقوله هنر، با توجه به ظرافت و زیبایی، در رفع این نابسامانی ها قابل توجه و تأمل است (عبدالحسنی، ۱۳۸۵: ۶۸) یک محیط و جامعه با کیفیت بالا نیاز است که زیبایی محیط شهری نیز در این چهار کیفیت قرار دارد.

دسترسی به ارتباطات (راحتی برای استفاده، آسانی برای رسیدن و حرکت در آن)

فعالیت ها (فراهم کردن دلیلی بر حضور در آن، حیاتی، واحد و یکتا)

راحت و تصویر ذهنی (امن و پاکیزه، سبز و جذاب و زیبا)

معاشرت پذیر، پرورش روابط همسایگی، دوستی، روابط متقابل، تنوع و ... (رسولی، رحیم دخت) خرم، ۱۳۸۸: ۷۰-۷۱)

یکی از نکات مهم طراحی شهری و زیباسازی در جامعه استفاده از رنگ است، رنگی که از فیلتر نگاه رنگ شناسانه یک هنرمند و استدلال و منطق جامعه شناس عبور کرده و این عنصر به علت بار حسی غنی، تأثیر سریع و بی واسطه دارد. رنگ مخزن نیرویی هستند که طبیعت را می سازد و این نیروها در انسان موجب فعالیت های مختلف و برهم خوردن تعادل این نیروها موجب اشکالات روانی می شود که می توان با رنگ های مختلف دوباره آن ها را برقرار کرد (آیت الهی، ۱۳۸۸) وقتی از تأثیرات جانبی امکانات شهرسازی و شهری در محیط زندگی غافل شویم، هرج و مرج، بی قانونی و ناآرامی بیشتر می شوند. بهترین دستور کار، انطباق و نزدیکی با الگوی طبیعی، موقعیت جغرافیایی و آب و هوایی است.

پژوهش‌های تخصصی علوم جهان اسلام

National Conference on Iranian Islamic Art

Effects in Culture, Science and Documentation

University of Guilan, 2018

همایش ملی جلوه‌های هنر ایرانی
اسلامی در فرهنگ، علوم و اسناد

دانشگاه گیلان ۱۳۹۷

(بیجاری، کبیر، ۱۳۸۷: ۵۱)

جدول آثار بخشی از دیوارنگاری‌ها در سال‌های اخیر شهر ستان ساری

نگارنده در این پژوهش به بررسی ۱۰ اثر از دیوارنگاری شهر که بر روی دیوارهای این شهر نقش بسته اند به طور تصادفی انتخاب کرده و از منظر جامعه‌شناختی مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است (جدول ۱) در این جستار به اهمیت گرافیک محیطی در هدفمند کردن و هویت بخشیدن به اصالت دیوارهای شهر که در ابتدای پژوهش آمده پرداخت و آثار را از دیدگاه این مباحث گذرانده است می‌توان به این نتیجه رسید که فرآیند تولید فرم، محتوا و معنا و مفهوم از طریق علم گرافیک و نگاه جامعه‌شناسانه در محیط شهری امروز تاثیر گذار بوده و از نام این فرآیند به عنوان شناسنامه یک شهر نام برد.

تصویر	گرافیک محیطی	هویتی شهری و تاریخی	نشانه های نمادین		مضامین	سبک	تکنیک	نشانی	نام هنرمند
			عناصر بصری	عناصر تصویر					
	با گرافیک محیطی ارتباط ندارد	این اثر به عنوان سمبل کوه دماوند در قالب تمبر هویت تاریخی را داراست.	آبی و رنگ سفید، قرمز و سبز و سایه سیاه	کوه دماوند آسمان آبی گل‌های شقایق نوشته فارسی و انگلیسی	اجتماعی و تاریخی	واقع‌گرا	نقاشی	خیابان فرهنگ	آزمند
	با گرافیک محیطی ارتباط ندارد	ارتباطی به هویت تاریخی شهر ندارد	رنگ آبی سفید صورتی سبز تیره و روشن قرمز	نیم دایره گل‌های نیلوفر و انسان	هنری (نقاشی)	انتزاعی	نقاشی اکریک	بلوار داراب، ابتدای پیوندی	مسیب زارع
	تصویر از لحاظ گرافیک محیطی موفق عمل نکرده	این اثر رابطه‌ای هویت تاریخی شهر برقرار نکرده	آبی بنفش زرد خاکستری سفید و قرمز	انسان قایق کارخانه‌ها برج میلاد	اجتماعی	انتزاعی کاریکاتور	نقاشی اکریک	خ فرهنگ	هوشمند

	با گرافیک محیطی ارتباط خوبی پیدا کرده است	هویت شهری و تاریخی ندارد	رنگ سفید قهوه‌ای و سبز	تنه درخت و نهال برگهایی واقعی	هنری	واقع‌گرا	نقاشی	-	ربیع پور
	با گرافیک محیطی ارتباط برقرار کرده است	هویت شهری و تاریخی دارد	رنگ اکر، آبی، سبز، قرمز، زرشکی	پنجره نرده‌های سنتی، قالیچه، چشم‌انداز گلدان شمعدانی	سنتی و تاریخی	واقع‌گرا	نقاشی	خ ورزش	-
	با گرافیک محیطی ارتباط برقرار کرده است	هویت تاریخی و شهری را چندان به همراه ندارد	رنگهای فیروزه‌ای لاجوردی قرمز نارنجی سبز	سقف شیروانی پنجره و آجر ها، گلهای قرمز، سفال‌های مخروطی شکل	تلفیق سنت و مدرن	واقع‌گرا	نقاشی	مهدی آباد	نوریان
	با گرافیک محیطی ارتباط برقرار کرده است	تصویر هویت تاریخی را به خوبی نمایان کرده است	رنگ سیاه و سفید، اکر قهوه‌ای نارنجی، سبز	تانسان، درخت سرو و نوشته فارسی گل‌های تزئینی	تاریخی و اجتماعی	تلفیق واقعیت و انتزاعی	نقاشی و چاپ	خیابان فرهنگ	امین سلیمانی

	<p>این اثر با گرافیک محیطی ارتباط برقرار کرده است</p>	<p>مسجد جامع ساری هویت تاریخی شهری را داراست</p>	<p>رنگ آبی کرم و قهوه ای سبز و نارنجی قرمز و بنفش و سیاه</p>	<p>پنره سنتی سقف سفالی درخت دو سانتی دیوار مشبک چوبی</p>	<p>نقاشی (هنری)</p>	<p>واقع گرا</p>	<p>نقاشی</p>	<p>خیابان امیر مازندرانی</p>	<p>نوریان</p>
	<p>این اثر با گرافیک محیطی شهر ارتباط ندارد</p>	<p>این اثر هویت تاریخی شهر را نشان نمی دهد</p>	<p>مجموعه رنگ‌های شاد زرد نارنجی خاکستری ابی تیره سبز تیره</p>	<p>چتر انسان صندلی آسمان چمن</p>	<p>اجتماعی</p>	<p>انتزاعی</p>	<p>نقاشی</p>	<p>ساری خیابان رکابی دیوار غربی صدا و سیما</p>	<p>یاسر یعقوب زاده</p>
	<p>اثر با گرافیک محیطی ارتباط برقرار نکرده</p>	<p>از لحاظ قدمت نقاشی هویت تاریخی داشته است</p>	<p>رنگ سبز متمایل به فیروزه‌ای سفید و نارنجی با سایه سیاه</p>	<p>زمینه سبز پرنده بالهای گشوده</p>	<p>هنری و تاریخی</p>	<p>مینیماتور</p>	<p>نقاشی</p>	<p>خیابان قارن</p>	<p>صادق گنجوی</p>

جدول شماره یک تصاویر دیوارنگاری شهری با رویکرد جامعه‌شناسی

نتیجه‌گیری:

در حالیکه محتوا و ماهیت هر محله می‌توان با همین دیوارنگاری‌ها به ظاهر ساده دارای شخصیت مستقل و هویت مند شوند، نباید از یاد برد که هدف دیوارنگاری در دوره‌های مختلف تاریخی خلق زیبایی نبوده و هدفی فراتر از تزئینات وجود داشته و متأسفانه در بسیاری از مواقع فرم جای محتوا را گرفته است و زمانیکه دیوارنگاری مهم‌ترین هدفش کنترل ناهنجاری‌ها، از هم گسیختگی‌ها و آشفتگی‌های بصری بوده خود در منجلا ب آلودگی بصری فرو رفته است. مخاطبین که اکثراً رهگذران در حال حرکتند قادر به درک درست و منطقی از آن می‌شوند و شاید هرگز به ذهنشان خطور نکند که رنگ و لعاب این دیواره‌ها حامل پیامی هستند به جامعه، گاهی محتوا غنی در کنار اجرای ضعیف و یا گاهی به دلیل حضور در مسیرهای نادرست و عدم هماهنگی با محیط نقش پیام‌رسانی خود را از دست داده و نهایتاً منجر به خستگی و دلزدگی مخاطب شده است و اینجاست که فقدان و خلاء پژوهش‌های کافی در این زمینه مشهود است. باید به نحو شایسته‌تری از متخصصین و هنرمندان در این حوزه استفاده کرد. از طریق دیوارنگاری و گاه تلفیق آن با رهنمودهای جامعه‌شناسی به خوبی می‌توان سبب احیا و تنوع بخشیدن فضای شهری شد که موجب آرام‌سازی و زیبایی بصری بیشتر شود و رسیدن به این کمال مطلوب در زندگی بر دغدغه و ازدحام شهری ممکن نیست مگر اینکه روند کار در مسیر درستش هدایت شود که عمق رابطه تنگاتنگ گرافیک محیطی و دیوارنگاری شهری و جامعه‌شناختی پی می‌بریم، تصاویر بر روی دیوارها که هنری عام و مردمی هستند با مخاطبینش رابطه تعاملی دارد که در محیطی باید از یک سوا تماشاگر فرهنگ و باورها و عقاید مردم آن شهر باشد و از سوی دیگر هماهنگ با معماری همان جامعه باشد، که در غیر اینصورت رسالت و کارکرد واقعی خود دور مانده است. در میان جامعه‌شناسی هنر نیز تلاش می‌کند دریچه بدیع برای نقد آثار هنری را رو به سوی مخاطبان بگشاید که معنای آثار هنری تنها در خور اثر هنری نمی‌گنجد، بلکه به محیط و مخاطبش نیز ارتباط دارد، اسرار پنهان و آشکار زوایای آثار هنری با پدیده‌های اجتماعی ارزیابی می‌کند، آنها را تأیید یا تکذیب می‌کند ولی بی‌طرف است صرفاً تفسیر می‌کند، تا هنر جایگاه واقعی خود را پیدا کند با بکارگیری این علم (جامعه‌شناسی) و هنر (گرافیک محیطی) در ساختار شهر باعث ارتقای کیفی دیوارنگاری و ساخت و سازهای نظام یافته و هدفمند می‌گردد برای رهایی از کنش‌ها و درگیری‌های زندگی شهری چاره‌ای نیست جز ایجاد آرامش و تلطیف کردن فضای شهری.

منابع و ماخذ

آزند، یعقوب، (۱۳۸۲) «سنت دیوارنگاری در ایران بعد از اسلام (سده سوم تا دهم هجری)» فصلنامه هنر تا ۶۰ تابستان ۷۲-.

اسدالهی، مصطفی (۱۳۸۹)، ماهنامه تخصصی منظر (۷) ص ۷۰-۷۱.

انصاری

آغداشلو، آیدین، خسروجردی، حسین و دیگران. ۱۳۷۸. «تأثیر جنگ در نقاشی معاصر ایران»، فصلنامه طاووس، ۲: ۳۳-۲۷

بیجاری، مزگان، سحر، کبیر، ۱۳۸۷، «کاربرد رنگ در شهر» نماد گلستان، ۸ پائیز: ۵۱-۴۹.

پاکزاد، جهان‌شاه ۱۳۹۰. «نقش طراحی شهری در نقاشی های شهر (گفت و گو)» چرخه، هنرمند، ۳۹، پائیز: ۷۹-۸۳.

پورجعفر، محمدرضا، ۱۳۹۲، «شهر زیبا آرمان های مشترک دیوارنگاری و طراحی شهری» فصلنامه پژوهش هنر. ۱: ۴۱-۳۹.

حق شناس، مهدی (۱۳۹۰) بررسی نقوش انسانی و کاربرد آن در گرافیک محیطی تهران، دانشگاه هنر، ۱۳۹۰: ص ۸۵.

رحیم دخت خرم، ۱۳۸۷، «پیاده راه به مثابه یک فضای شهری مطلوب» ماهنامه بین المللی راه و ساختمان. ۶۲، مهر: ۷۹-۶۹.

زنگی، بهنام، حسونند، محمد کاظم، (۱۳۸۴)، «نقاشی و نقاشان دوره قاجار»

زنگی، بهنام (۱۳۹۲) «بررسی موقعیت اجتماعی نقاشی، پس از انقلاب در ایران (با

زنگی، بهنام، (۱۳۹۵)، «جامعه شناسی دیوارنگاری معاصر ایران» نشر پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

رویکرد جامعه شناسی پی یر بورریو» فصلنامه علمی پژوهشی نگره: ۲۴.

عربشاهی، مسعود، ۱۳۷۸، «نقش برجسته و نقاشی»، هنرهای تجسمی، ۶۰، تابستان و پائیز: ۱۴۵-۱۴۰.

عبدالحسنی، امیر، ۱۳۸۵، «گرافیک محیطی تصویر جامعه»، هنرهای تجسمی، ۲۴، فروردین: ۷۱-۶۸.

علی آبادی، صادقی، صدف، (۱۳۱۹). «دیوارنگاری در معماری ایران»، گزارش. ۶۵-۶۴، بهار و تابستان: ۲۱-۱۶.

کفشچیان مقدم، اصغر (۱۳۸۳). «بررسی ویژگی های نقاشی دیواری»، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶. تهران

پژوهش‌های تخصصی علوم جهان اسلام

National Conference on Iranian Islamic Art

Effects in Culture, Science and Documentation

University of Guilan, 2018

همایش ملی جلوه‌های هنر ایرانی اسلامی در فرهنگ، علوم و اسناد

دانشگاه گیلان ۱۳۹۷

کفشچیان مقدم، اصغر (۱۳۹۲)، «مجموعه مقالات دیوارنگاری شهری: ناشر هنر معماری قرن به سفارش سازمان زیباسازی شهرداری».

کفشچیان مقدم، اصغر و رویا، سمیرا (۱۳۸۷) «بررسی دیوارنگاری معاصر تهران»، نظریه هنرهای زیبا

کاشفی، جلال الدین. ۱۳۶۵. «بازتاب مکاتب غربی در آثار هنرمندان ایرانی» فصلنامه هنر، ۱۲، پائیز: ۶۶-۱۱۵.

کمالی، علیرضا، (۱۳۸۱) «بررسی تاریخچه دیوارنگاری در ایران» تهران، نشر زهره

دو وینیو، ژان، ۱۳۹۵، جامعه‌شناسی هنر، ترجمه مهدی سبحانی، تهران: نشر مرکزی.